

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1968.1.06>

E. ERTIS

HUGO ANGERVAKSA LUULEST JA PROOSAST AASTAIL 1926—1932

Hugo Angervaks (pseudonüüm, Eduard Päll) on peaaegu võrdsel määral poeet ja prosaist. Nii on see olnud ta loomingulise tegevuse algusest peale ning kestnud juba üle 40 aasta. Nii oli see ka Eesti Proletaarsete Kirjanike Assotsiatsiooni (EPKA) aastail Leningradis (1926—1932). Olenevalt ainekust ja selle ulatusest, teemast, aktuaalsest päevaprobleemist kui ajendist, kirjaniku käsutuses olevast loominguaajast, mõnikord nähtavasti ka tellimusest ning sageli meeleolu vastavusest sündis kas luuletus, jutustus, följeton või veste. Ka kriitikaks sulge haarama sündis enamik samadest ajenditest. Ulatuslikumates žanrites nagu poemid ja romaan pole ta tollal teadaolevalt katsetanud.

Olles pedagoog, püüdis Angervaks algul, ilmselt koolinäidendite suure põua sunnil, kirjutada ka lastenäidendeid, millest mõned on «Uues Külas» trükimusta näinud.

Hugo Angervaks on alati olnud laialdast ja mitmekesist ainekku käsitlevaks kirjanikuks. Noorukina kirjutas ta oma esimesed katsetused, nende hulgas ka luuletuse «Kalju», sümbolistlik-romantilises laadis:

Tormide tugevan mühan
välkude valguse seen —
mustendab tumedan ehan
üksikult kalju mu een.

— — — — —
Siiski ei suutnud see kalju
võidelda tormisen hoon
aega ei läinudki palju
kadus ta vihasen voon...!¹

Kui autor selle luuletuse poleks pühendanud vara surnud sõbrale, võiks esitatud sümbolikat laiendada äsja möödunud suurtele revolutsioonilistele põõretele, mida tollal tihti käsitletigi samasuguses romantilises vaimus. Seega on E. Pälli esimese värssluuletuse kõlapind tegelikult märksa laiem, kui seda autor ise oli mõelnud. Edaspidi hakkab Angervaks ühiskondlikke sündmusi kajastama teadlikult. Kuid ta tagasisivaated vanasse, hävitatud kurnamisühiskonda ja uue ühiskonna perspektiivid on kujutatud veel liiga üldsõnaliselt («Vanaisale» — «Säde» 1925, nr. 1 (8), lk. 2; «Minu laul» — «Uus Küla» 1926, nr. 5, lk. 86; «Videvikun» — «Uus Küla» 1926, nr. 8, lk. 153 jt.), konkreetsematel meeleolupildikestel («Teel», «Vagunis» — «Uus Küla» 1926, nr. 13, lk. 230) aga jääb veel vajaka kaasakiskuvusest. Loodusevaatlused on jäänud staatilisteks («Õõ», «Talv» — «Uus Küla» 1926, nr. 1, lk. 8; «Äike» — «Uus Küla» 1926, nr. 12, lk. 219 jt.). Isiku-

¹ Ed. P ä 11, Kalju (Pühendatud K. Ristlale). «Noored Kommunaarid» 1922, nr. 15, lk. 17.

pärasemad on tema pedagoogilisest tegevusest väljakasvanud luulepildikesed, nagu «Kooli lõpul» ja «Lasksin koju mudilaste pere» («Uus Küla» 1926, nr. 10, lk. 185).

Peatselt sekkub noor autor oma energilise värsiga põlevatesse päevaküsimustesse («Kes on see loll ...» — «Uus Küla» 1927, nr. 2, lk. 27). Revolutsioonilis-romantiline paatos lähendab teda ajutiseks Rannaleedile ja Kullerkupule, näiteks luuletuses «Koidikul» («Uus Küla» 1927, nr. 35, lk. 560):

Oo, päike, kõrgemale taeva tõuse sa!
Säält tõrvikuna kuldseid pillu teri
ja tulikiirtega siis kuumaks suudle maa,
et lõketena lõõmama lõöks valat orje veri...
Su kiirtest punun pärja purpurlise.

Kuid Angervaks ei rahuldu kauaks sellise üldsõnalise heroikaga. Ta otsib visalt uusi väljendusvõimalusi ja loob mitmed eredad looduslüüriilised pildikesed, nagu näiteks «Kevade kontsert» («Leegid» 1927, nr. 1, lk. 11), kus

... vastu sinimusta taevakummi
lõõb pikne tuliniadega trummi.

Luuletuses «Vaar» («Uus Küla» 1927, nr. 8, lk. 120) esitab ta vana töömehe kunsti- ja mõttetiheda portree, milles kriipsutab eriti alla seda, et noortel ei pruugi alahinnata vanade jõudu ja töökogemusi. Lapsepõlvest on lõikunud ta mällu tsaarireaktsiooni jõhk- rused, assotsieerudes laternapostiga, mille külge poodi inimesi («Latern» — «Luuletused» 1935, lk. 100). Küllalt aeglaselt, kuid järjekindlalt selgub Angervaksa luule tonaal- suse omapära. Nähtuste sidumise viis ja tunnete assotsieerumine tunnistavad, et meil on tema näol tegemist lüüriilise poeediga, kes tahab ajaga kindlalt sammu pidada. Sellest siis katse siduda looduslüürikat revolutsioonilise võitluse või töömotiividega * * — «Uus Küla» 1928, nr. 16, lk. 251; «Unised puud» — «Leegid» 1930, nr. 2, lk. 30). Viimases öeldakse:

Puud sirged on sala ja vargsi
vast uinunud siin. Nende all
kord helises karm Volodarski
ja Lenini hääle metall.

Samasse liiki kuuluvad ka mõned ta õised meeoleupildikesed («Õine sild» — «Uus Küla» 1928, nr. 21, lk. 333 ja «Paneel on vait» — «Leegid» 1928, nr. 5, lk. 73, samuti «Monument» — «Leegid» 1930, nr. 1, lk. 9). Nagu luules tavaliselt ikka, on ka Anger- vaksale tihti saatjaks ja imetusobjektideks sellised igavesed atribuudid, nagu kuu, päike, tähed, mitmesugused loodusnähtused, linnud jne. Mõnikord on nad küll jäänud trafarettideks, teinekord aga seostunud harukordselt jõulisteks ja terviklikeks tunnete väljendusteks, nagu näiteks luuletuses «Kanduri laul» («Leegid» 1928, nr. 1, lk. 6):

Kuu on taeva hiilind kassina,
kassina a'ab tähti taga ta.
Raskeid nisukotte tassin ma,
nisukotte — laeva magama.

Olen kandur. Tugevad mu käed,
käed kui terasest on valatud.
Sulavad, kui vaha, kotte mäed,
sulavad, sest töö on alatud.

Hoolimata sõnade mõningast meelevaldsest redutseerimisest (a'ab), tõmbab see energiline, sugestiivne värs kaasa. Samalaadne, kuigi mitte nii lapidaarselt sõnastatud, on ka «Lenduri laul» («Ühiskülv» II. Leningrad, 1930, lk. 89) jt. Nende vahele aga kii- luvad mõningad tolleaegse proletaarset luule nõuete seisukohast dissonantsina hinnata- vad looduslüüriilised motiivid:

Vast maad on katnud roheline sammet
ja mahl a'and purju rõõmsad pungad puul.²
Suur mets on rohelisteks kevadest nüüd kammit.
Ja kõrgel kostub kurgede kurluuk.

(«Uus Küla» 1929, nr. 17, lk. 268.)

Ootamatu vastandina sellele luuletusele tundub temaga peaaegu ühel ajal ilmunud realistlik pildike «Külanõukogus» («Uus Küla» 1929, nr. 6, lk. 91):

On tare lai ja suur, ja keset tare ahi.
Kesk seinä naerab vanamees Kalinin.
Ja laua ääres sekretär ning paberite kahin,
vasktraadi otsas lamp, mil tahti kümme liini.

— — — — —
«Ah, kallis sikitär, mu vaese palvet kuule.»
— nii palub vanadusepannil küpsend Anu, —
«mu poig a'ab vällä mind, kuid vällän külma tuule.»

Selles töepäraselt kirjeldatud stseenis võib kajastuda mõni konkreetne Siberi eesti külanõukogu ja sealsed inimesed, keda kirjanik mäletab suure südamesoojusega,³ samuti Siberi loodusk. Kuid üllatav on Angervaksa luuleloomingu lai amplituud, mis hõlmab nii kõrget paatost, üksildusmeeleolusid kui ka selliseid reaale, nagu nägime äsja tsiteeritud luuletuses. See ongi H. Angervaksa kui poeedi üks tolle perioodi omapärasusi.

EPKA teise perioodi algul, mil Nõukogude Liidus ühenduses põllumajanduse kollektiviseerimisega puhkes äge klassivõitlus, püüab H. Angervaks teadlikult end lahti rebida mõningatest senistest loodusidüllidest ja õrnast romantikast ning reageerida sündmustele hoogsa võitlusluulega:

Mul pole aega viilida nüüd salme
ja riime leida mõnusaid ja häid.
Ma iga minut pean seisma valvel,
et vaenlased ei tõstaks päid.

(Nüüd pole aega . . . Ühiskülv II, lk. 88.)

See polnud deklaratsioon, poos, vaid tööpoolest karmi tegelikkuse tunnetamine: H. Angervaks võttis sellest otsustavast heitlusest aktiivselt osa ka oma värssidega, följetonide ja artiklitega, kuna päevakorral seisis küsimus «kes keda». Ta võitles õige parteiliini elluviimise eest sümboolses kujundis, mis on esitatud luuletuses «Viimane jaam» («Leegid» 1930, nr. 4—5, lk. 62):

Vedur vilistab . . . Viimane jaam
kaob nüüd vagunite taha.
Ees on tuled sinine raam,
taevapiiri kollane vaha.

— — — — —
Kaasa sõidavad rongiga need,
roopaid kes näevad õigeid.

² Nelja autori «Luuletustes» (1935): «. . . mahl a'and purju lehed rõõmsad puul» (lk. 113). See luuletus põhjustas Peno Alnovolt epigrammi H. Angervaksa kohta, millest paistab läbi looduslühürika halvustamine:

Kas elu areneb või seisab paigal
võib selge olla igal muul,
kuid Hugol nagu raske haigus,
kui needus kõrvus «nukker kurgede kurluuk».

(Peno Alnovolt, Oktoobrilaulud. Leningrad, 1931, lk. 40.)

³ E. P ä 11, Biograafilisi orientiire, lk. 3—4, KM KO (= ENSV TA Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseum, käsikirjade osakond), reg. 1966.

Selles luuletuses avaldub ehk kõige selgemini luuletaja üks korduvalt esinevaid kujutamisi — visuaalsus: öised valgusefektid, kirkastused. Neid leidus juba varem tema looduse, monumentide ja muude objektide vaatlusel. Nüüd kasutab ta neid ka poliitilises luules.

Sisepoliitikalt pöördub poeet välispoliitikale, kus ta näeb uue imperialistliku sõja ohtu. Suureneb deklaratiivsus, näiteks «Hauakõnes» (Koguteos: Kahekümneviiele... Leningrad, 1931, lk. 53).

Seltsimees! Tule ja vaata läände:
näed — seal losside katused roostes...
kapitalismi kriis —
viimane kriis!

Tulles luuletuses «Dneprostroi» tagasi Nõukogudemaal tehtava hiiglasliku ülesehitustöö juurde, mida autor seob maailmarevolutsiooniga, öeldakse:

Nüüd ilmarevolutsiooni tormavas ekspressis
on kaheksasada-tuhat jõudu juurde saand.

Nagu Peno Alnovi poeemi «Naroova» lõpul, nii leiame ka Hugo Angervaksa kõnesolevas luuletuses ennustusliku värssi:

Me Dneprostroi jääb väikseks lapseks siin,
kui võrsub külmas kätkis Angarstroi kord üles,
ja Volga laineid keerutab turbiin.

(Koguteos: Me uue ilma ehitame ... Leningrad, 1932, lk. 108.)

Ekspressid, orkaan, tormijooks ja muud dünaamilisust väljendavad terminid Hugo Angervaksa 1930-ndate aastate alguse luules räägivad heroilisest ajavaimust, paljust uudsest ja senitundmatust. Sellises õhkkonnas jäi autoril mõnikord tõepoolest sekundaarseks «salmide viilimine», kujundite lõpetatus.

Oma EPKA-perioodi loomingust on Hugo Angervaks ise parimaiks pidanud luuletusi «Kevade kontsert», «Latern», «Vaar» («Võistlus»), «Kanduri laul», «Ja kõrgel kostub kurgede kurluuk» («Maad jälle katnud rohelusesamet»), «Lenduri laul», «Monument» ja «Viimane jaam», võttes need oma luulekogumikku «Vanad kased» (1960). Selekteerides oma luuletusi, on ta jäänud laia ainekäsitusliku diapasoni juurde. Töemotiivid ja looduseromantika ainekäsituslik ja kõrge võitluspaatos ja satiir väljenduslaadis täiendavad teineteist.

*

Ka Hugo Angervaksa proosa on kõnesoleval perioodil mitmepalgeline. Kuid temaatiliselt on ta siiski kergemini ühise nimetaja alla viidav. Kodusõja heroika, klassivõitluse karmus ja paratamatus, uue, nõukoguliku ellusuhtumise sisse murdmine asunduste ellu — need olid tema tolleaegse proosa temaatilisteks põhisuundadeks. Oma följetonides ründab ja naeruvääristab Siim Sepik (= Hugo Angervaks) nõukogude ühiskonnas esinevate igandite kõrval ka kodanliku Eesti ühiskondlike pahesid ning sõitleb sõjaõhutajaid ja kodanluse suuvoodreid. Kuid see päevakajaline osa tema proosast jääb siiski perifeerseks.

Hugo Angervaksa esimestele jutustustele oli enamasti süžeeks mõni erakordne, eksootiline või naljakas juhtum. Nii räägitakse «Hundis» («Uus Küla» 1927, nr. 1) sellest, kuidas Siberi asunikud pimedas veski koku sõites tulistasid teele kukkunud kuusekest, pidades teda hundiks. Jutustuses «Kolmekesi» («Leegid» 1927, nr. 1) haurvad kolm karjapoissi rongi peatamise plaani, sest vaguni aknast oli keegi ulakas pois ühele neist kurgiga pähe virutanud. Raamjutustuses «Ussimäe torn» («Säde» 13. ja 22. aug. 1928), milles meenutatakse endisi aegu, kuuleme vanast sepast, kes nooruses oli hulljulge tembuga hakkama saanud ning toonud õõsel vanast kabelist pealuu.⁴

⁴ Seda jutustust parodeerib V. Buk oma följetonis «Uguriisa haavad» («Siberi Tea-

Kuid need olid proosa alal Hugo Angervaksa esimesed suleproovid ning neid ei saa pidada tema EPKA-aegses loomingus määravaiks. Sootuks keerukam ja tõisem isikudraama areneb jutustuses «Laura» («Uus Küla» 1927, nr. 11–13). Siin kuuleme iseteadlikust ja iseloomukindlast tütarlapses-meditšiiniõest, kes Kodusõja ajal päästis haiglas surija noormehe elu. Armunud Robertisse, abiellub ta hiljem temaga. Kuid mees osutub petiseks ja Laura tapab ta revolvrilasuga. Tapmises süüdi mõistetud Laura märgib vanglas oma päevikusse Roberti kohta: «Nüüd, surruna, oled sa mulle jälle armas.» Hoolimata sündmustiku lõpposa melodramaatilisusest kajastab see jutustus siiski toleaegeid tegelikke olukordi. Kodusõjale järgnenud aastail, mil uued perekondlikud suhted polnud veel kindlaks kujunenud, esines taolisi dramaatilisi lahendusi ja me võiksime seda jutustust pidada täiesti realistlikuks, kui psühholoogilised motiveeringud oleksid täielikumad ja igakülsemad.

Realistliku episoodina võiksime käsitleda ka raamjutukest «Põrgukutsika pailaps» («Uus Küla» 1927, nr. 6), milles vanaeidel lastakse linnanoormeestele jutustada, kuidas kuulipilduja («põrgukutsika») juhuslik kuul sattus vanaeide reide. Siin tabame kõige tõsisemate olukordade kirjeldustes Angervaksale omast huumorit. Tema huumor aga muutub sageli teravaks satiiriks, nagu näiteks huligaansuse pihta sihitud palas «Pimbu ja Pambu» («Külvaaja» kalender 1929. Leningrad, 1928). See oli omaaegse nõukogude «valgustusaja» kirjanduslikke võitlusvahendeid asunduste pimedusjüngrite, joomarite ja usumeeste tegevuse vastu. Selliste hulgas võiks Angervaksa proosast nimetada veel lühijutte «Karukülas» («Säde» 12. jaan. 1928), olukirjeldust «Adam» («Uus Küla» 1930, nr. 7) ja mõnda teistki. 1920-ndate aastate lõpul ja 1930-ndate algul rõhutab Angervaks eriti sotsiaalse ülekohtu vastu suunatud protesti jutustustes «Laupäeva õhtul» ja «Kogred» (Kogumik: Ajaproov. Tallinn, 1957). Ainestik neis on võetud kirjaniku lapsepõlvest, mil tulevane autor ise kokku puutus mõisatöölise ja nende perekondadega, samuti mõisavalitsejatega, järvevahtidega ja teiste mõisa ametimeestega. Sündmused on elavalt nähtud, sageli justkui lapsesilmaga tähele pandud. Nendest jutustustest hoovab sügavat kaastunnet tööinimeste vastu. Ja kuna ka mitmed kujud (saarlane Taavet, valitseja Brunnenstein jutustuses «Laupäeva õhtul», väike Peet jutustuses «Kogred») on terviklikult välja joonistatud, siis tohiksime konstateerida aastakümne vahetusel uue kvaliteedi tekkimist Hugo Angervaksa proosas.

Kuid 1920-ndate aastate lõpul muutub EPKA-s järjest selgepiirilisemaks ajajärgule vastav klassivõitluse näitamise range nõue. Ka Hugo Angervaks tõstab oma jutustuses «Helisevad ääretused» («Ühiskülv» II, 1930) päevakorrale klassivõitluse selle kõige teravamal — Kodusõja heitluste kujul. «Helisevad ääretused» on nii ajalise ulatuse kui ka sündmustiku territoriaalse haaravuse poolest laiade piirjoontega pisiromaan, milles oluline osa on etendada süžee põhiraamistikust väljaulatuvat ekskursidel. Stepi lüürilised ääretused, tegelaste kiiresti muutuv käekäik ja meeleolud ning sündmuste dramaatilise pingel silmapilgud sulavad üheks pannooks. Vastandlike jõudude kokkupõrked, millest võtavad osa ka eesti punaväeosad kusagil Ukraina stepis, lubavad autoril esiplaanile tuua mitmeid kriitilisi olukordi, milles ilmnevad inimeste karakterid. Otsustava valiku tegemise vajadus tõukab sündmustest osavõtjaid kangelastegudele ja paneb nende (Antoni, Joosepi) vastupidavuse proovile, teiselt poolt heidab tekkinud situatsioon valgust klassivaenlase (Reinholdi) nurjatustele. Nagu K. Treingi «Päikese laiguga», annab Angervaks sündmustiku «eelajaloo», et sellega motiveerida ja argumenteerida tegelaste käitumist. Nagu Treingi, viib Angervaks tegevuse kulminatsiooni, arendades seda vastasjõudude esindajate silma silma vastu seadmiseni ja verise heitluseni (Treinil «Inimestes» Parmik ja Brüll, Angervaksal «Helisevates ääretustes» Anton ja Reinhold). Kuid Angervaksa positiivne kangelane on oma klassiteadlikkuses järjekindlam ja kategoorilisem, ta ei kõhkle oma talitusviisi ainuvõimalikkuses ega näe mingit alternatiivi.

taja» 15. mail 1929, lk. 2): «Saiaku Hõim [= Hugo Angervaks] lõpetas oma esimese pika psühholoogilise jutu «Julge sepasell, kes südaõöl Madumäe kirikust Hulluparuni vanapapa sääreluu välja tõi.»

Satiiri ja huumorit kasutab Angervaks ikka ja jälle oma kalendripalades. Nii leiame 1930. aasta «Külvaja» kalendrist (Leningrad, 1929, lk. 43—55) Hugo Angervaksa jutukesed «Maakera jahtub...» ja «Tulevikuvärava sild», milles välja naerdakse küla minevikuigandeid — vaimupimedust, usukõidikuid jm. Seega kujutavad nad enesest tüüpilisi nõukogude küla «valgustusaja» teoseid, kus avalduvad ehtangervaksalikud koomilised olukorrad, millel oli teatud kasvatuslik funktsioon.

1931. aastal ilmus Leningradis Hugo Angervaksa proosaraamatuke «Kuues lint», mis koosnes varem perioodikas avaldatud jutustustest «Kuues lint» ja «Metsalise märk». Esimene neist kajastab eesti punaväeasade kangelaslikku võitlust valgete vastu. Hoolimata sellest, et jutustuses on esitatud vanemaid ja karastatud punaarmee komandöre, jääb peakangelaseks ikkagi noor kuulipildur Ants, kes oli «külmavereline ja kaval». Ta omandab keskse kuju tähenduse nii ennastsalgava vapruste kui ka oma traagilise surmaga valgete rünnaku tõrjumisel. Erinevalt teistest tegelastest ümbritseb teda mingi legendaarse heroika oreool. Võib uskuda, et nii noori ja vapraid sõdureid leidis, kuid nende siseimpulsid pidanuksid kanduma ka lugejasse. Teistest positiivsetest tegelastest jääb eriti meelde Tiit Kipasto, naljahammas roodus, kes meenutab mõneti Tvardovski Vassiili Tjorkinit Suure Isamaasõja päevilt. Ta puistab rahvalikke kõnekäände nagu näiteks «Ära sega vahele, ega juttu jätku siin kahele». Tal tuleb ette ka õiseid seiklusi tüdrukute juures lakas jm. Võitluses valgete «suguvendade» vastu nõuab sündmuste loogika paratamatult «vend venna» vastu minekut. See on motiiv, mis eredalt esines juba Eessaare Aadu jutustuses «Metsa serval». Nagu «Helisevate ääretustes», nii domineerib ka siin verise klassivõitluse teema. Ainult nüüd on tegevus rohkem keskendatud ühe kangelase ümber, mis tunnistab autori kompositsiooniliste oskuste kasvust. Nagu eelmistes jutustustes, kasutab ta siingi vaba veste stiili, kuid veel lakoonilisemas, selgepiirilisemas esituses.

Kogumiku teine jutustus «Metsalise märk», mis on laiema temaatilise hõlmavusega teos kui «Kuues lint», kirjeldab Kodusõda ning nõukogude võimu algperioodi eesti asunduses. Valgekaartlaste ja kulakute vastu peetava võitluse kõrval näidatakse siin ka töörahva tõekspidamiste võidulepääsu Uduojal, kus esimesed sotsialistliku korra «uued inimesed» Hilda ja Julius loobuvad vanemate vastuseisust hoolimata kiriklike kombetalituste täitmisest ning püüavad teadmiste ja kultuuri poole.⁵ See tõukab neid otsustavale võitlusele kohalike reaktiooniliste jõudude vastu. Oma sisult on ka see tüüpiline nõukogude «valgustusaja» teos.

Veelgi teravama ja selgepiirilisema kuju omandab klassivõitlus asundustes põllumajanduse kollektiviseerimise ajal, mis nähtub ka Angervaksa jutustusest «Lahingu tuled» («Leegid» 1930, nr-d 6—7 ja 8.). Tõsi, siin pole enam tegemist avalikult tegutsevate valgekaartlastega, vaid salaja urgitsevate kulakutega, kes loodavad kollektiviseerimist nurja ajada või kahjustada. Kuid see neil ei õnnestu, sest kehvikutel ja keskmikel on omad kindlad toetajad linnast: «Vaher sõitis vabatahtlikult külasse läbi viima viimaseid suure võitluse lahinguid — küla kollektiviseerimist ja kulakute likvideerimist.» Jutustuses pööratakse palju tähelepanu just tema mõtetele ja tunnetele. Ta on hästi teadlik sotsialismi ehitamise suurtest eesmärkidest ja raskustestki, kuid ikkagi teevad klassivaenlased talle «üllatusi». Nii heidetakse anonüümses «Musta Käe» ähvarduskirjas «väega auustatud kammuuna asutajadele» ette, et «ilm ägab piisarad tal lauugel ja vaevleb orjaahelas... see on väega õige kõig talurahvas on orjuse sunitud minema keel oli matük higi ja vaevaga haaritud... Valekristus on lahti pääsenud Venemaal ja käib ringi mööda maad aga ta saab jälle varssi oma palga.» Isegi vanal hobusekronul, kelle selga oli seotud kulaklik plakat, lastakse vabalt ringi kõndida ja Nõukogude-vastast agitatsiooni teha. Sellised võtted olid tollal muidugi klassivaenlase vastupealetungi «kergemaks vormiks»; sageli rääkisid kulakud nõukogude aktivistidega nurgataguste laskude ja tulesüütamise keelt.

⁵ Võitlus noorte leerimineku vastu oli EPKA kirjameeste üheks sagedamini käsitletavaks probleemiks üldse. Meenutagem näiteks Ain Rannaleedi jutustust «Mis sündis kevadel?».

Kuid Vahtra lähimad võitluskaaslased — Mihkel jt. — ei lasknud end millestki heidutada. Jutustus, milles esineb palju publitsistlikke elemente, on kirjutatud sügava ideelise veendumusega ja autorile omase huumorimeelega.

Angervaksa EPKA-aegsele proosale on omane lai temaatiline haare, kaasaelamine päevasündmustele, mineviku reministsentsid, ideeliselt selgejoonelised kangelased ja nende salakavalad ning alatud vastased. Mitmes jutustuses, nagu «Metsalise märk», «Lahingu tuled» jt., ei saavutanud autor veel kompositsioonilist terviklust, haakides külge rohkesti päevakajalikkude, mis oli omaette huvitavgi, kuid kahjustas teose ülesehitust.

*

Hugo Angervaksa varasem looming (1926—1932) on üsna laiahaardeline ja mitme-palgeline mitte üksnes oma ainekult (Kodusõda, asunduste kultuurielu, klassivõitlus ja sotsialismiehitamine, kodanliku Eesti päevaküsimused, looduslühirika jm.), vaid ka oma käsitlusviisi ja vormi poolest. Noore kirjaniku isiklik loominguline meetod ja käekiri oli veel kujunemata, üldiselt aga graviteeris sotsialistliku realismi suunas.

Palju olenes kirjanikul momendist: mingi hetkefiline tundepuhang andis lüürilise meeleolupildikese luules, väärnähtused — kultuurivaesus, sotsiaalsed pahed jm. — leidsid naeruvääristamist följetonis või proosapalas, kus esinesid sageli grotesksed kujud. Kodusõja heitlused punaarmee ja valgete vahel ning murrangulised ühiskondlikud sündmused eesti asundustes kajastusid dramaatilise pingega kirjutatud jutustustes, kuhu oli põimitud sageli huumorit. Rida tõepäraseid kujusid neist jutustustest jääb püsima tärkava eesti nõukogude kirjanduse põhivara hulgas. Rööbiti sellega helises Hugo Angervaksa värsis revolutsiooni paatos. Autor poetiseeris sotsialistlikku tööd ja võitlust parema tuleviku eest. Kokku võttes vastas ta looming oma ajastu vaimule ning oli valgestuslikku ja õpetlikku laadi.

Eesti NSV Teaduste Akadeemia
Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseum

Saabus toimetuses
12. V 1967

Э. ЭРТИС

О СТИХАХ И ПРОЗЕ ХУГО АНГЕРВАКСА 1926—1932 гг.

Резюме

Первые произведения Хуго Ангервакса (Эдуард Пяльль, род. в 1903 г.) появились в начале 1920-х годов на страницах различных периодических изданий — «Нооред Коммунаарид» («Молодые коммунары»), «Уус кюла» («Новая деревня»), «Леегид» («Пламя»), «Сяде» («Искра»), в газетах «Эдази» («Вперед»), «Сибери Театая» («Сибирские известия») и др., выходивших в Ленинграде и Новосибирске. Хуго Ангервакс — почти в равной степени поэт и прозаик. Свои фельетоны он публиковал под псевдонимом Сийм Сепик.

В 1931 г. в Ленинграде появился первый небольшой сборник рассказов Хуго Ангервакса «Шестая лента», повествующий о подвигах Красной Армии, классовой борьбе и возникновении новых советских общественных отношений в эстонских поселениях Советской России. За период существования Ассоциации эстонских пролетарских писателей в Ленинграде (1926—1932 гг.) Хуго Ангервакс опубликовал в журналах, сборниках, альманахах, газетах целый ряд стихотворений, рассказов, фельетонов, эпиграмм, а также критических статей. К тому периоду можно отнести его сборник сатиры, опубликованный в Ленинграде в начале 1933 г.

В лирике Хуго Ангервакса личные переживания, описания красот природы тесно связаны с общественной жизнью, борьбой трудящихся, строительством социализма. Таковы, например, его стихотворения «Старые березы», «Дремлющие деревья». Весьма своеобразны по лаконичности образов его стихотворения «Песня носильщика» и «Соревнование», относящиеся к так наз. трудовой лирике.

Проза исследуемого периода творчества Хуго Ангервакса (1926—1932 гг.) обширна по тематике, начиная с описания тяжелой доли трудящихся при царизме, героических эпизодов гражданской войны и кончая изображением социалистического пере-

устройства эстонских поселений. Художественное раскрытие образов смелых и мужественных борцов за Советскую власть, коллективизацию сельского хозяйства своеобразно: автор как бы беседует от их имени, причем придает действиям и высказываниям некоторых героев юмористический оттенок.

Творчество Хуго Ангервакса того периода в целом помогало читателям — простым рабочим и крестьянам — освободиться от пережитков, религиозного дурмана и т. д., воспитывало дух коллективизма. В этом смысле его можно охарактеризовать как «прикладное», «просветительное» искусство раннего периода советского общества.

*Литературный музей им. Фр. Р. Крейцвальда
Академии наук Эстонской ССР*

Поступила в редакцию
12/V 1967

E. ERTIS

ÜBER DICHTUNG UND PROSA VON HUGO ANGERVAKS IN JAHREN 1926—1932

Zusammenfassung

Die ersten literarischen Versuche von Hugo Angervaks (eigentlich Eduard Päll) erschienen am Anfang der 20-er Jahre in Zeitschriften und anderen periodischen Ausgaben «Noored Kommunaarid» («Junge Kommunarden»), «Uus Küla» («Neues Dorf»), «Leegid» («Flammen»), «Säde» («Funke») sowie in Zeitungen «Edasi» («Vorwärts») und «Siberi Teataja» («Sibirischer Anzeiger»), die man damals in Leningrad und Nowosibirsk herausgab. Angervaks ist beinahe im gleichen Maße Poet und Prosaist.

Im Jahre 1931 erschien in Leningrad die erste kleine Sammlung seiner Erzählungen: «Der sechste Patronengürtel». Dieses Buch erzählt von den Heldentaten der Roten Armee und beschreibt den Klassenkampf und die Entstehung der neuen sowjetischen Gesellschaftsgrundlagen in estnischen Ansiedlungen in Rußland. Während des Existierens der Assoziation der Estnischen Proletarischen Schriftsteller in Leningrad (1926—1932), veröffentlichte Angervaks in Zeitschriften, Sammelwerken, Almanachen und Zeitungen zahlreiche Gedichte, Erzählungen, Feuilletons und Epigramme, und trat auch als Literaturkritiker auf. Auch einen Sammelband seiner satirischen Arbeiten, der am Anfang des Jahres 1933 in Leningrad erschien, kann man noch zu dieser Periode zählen.

Als Lyriker hat Angervaks oft seine persönlichen Erlebnisse (z. B. die Ergriffenheit von der Schönheit der Natur) mit den Erscheinungen des sozialen Lebens, mit dem Kampf der Werktätigen und mit dem Aufbau des Sozialismus verbunden. Solcher Art sind z. B. seine Gedichte «Die alten Birken» und «Schlummernde Bäume». Die Gedichte «Das Lied des Trägers» und «Der Wettbewerb», die zum Bereich der Arbeitslyrik gehören, wirken durch lakonisch gegebene Gestalten sehr eigenartig.

Seine Prosa der Schaffungsperiode 1926—1932 wird durch eine umfangreiche Thematik gekennzeichnet. Sie beginnt mit der Schilderung des niederdrückenden Loses der Werktätigen zur Zeit des Zarismus und erstreckt sich über die heroischen Ereignisse des Bürgerkrieges bis auf die sozialistische Umgestaltung der estnischen Ansiedlungen. Die künstlerische Aufschließung der Charaktere der Helden, der tapferen und mannhaften Kämpfer um die Sowjetmacht und die Kollektivierung der Landwirtschaft, vollzieht sich recht eigenartig: es scheint, als ob der Verfasser im Namen seiner Gestalten sich mit dem Leser unterrede. Dabei gibt er den Handlungen und Äußerungen seiner Gestalten oft eine humoristische Schattierung.

Als ganzes genommen half sein Werk den Lesern, den einfachen Arbeitern und Bauern, sich von der alten Denkart, vom religiösen Wahn u. a. Überbleibseln zu befreien; es erzog sie im Geiste des Kollektivismus. In dieser Hinsicht kann man sein Werk als «angewandte» und «aufklärende» Kunst der Frühperiode der sowjetischen Gesellschaft charakterisieren.

*Fr. R. Kreutzwald-Literaturmuseum
der Akademie der Wissenschaften der Estnischen SSR*

Eingegangen
am 12. Mai 1967